

*О. Г. Коренева,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного
банку України», м. Суми*

ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ УКРАЇНИ

*O. G. Korenyeva,
Ph.D, Associate Professor, Department of Accounting and Audit,
State Higher Educational Institution «Ukrainian academy of banking of the National bank of
Ukraine», Sumy*

MERGERS AND ACQUISITIONS AS THE DIRECTION TO INCREASE CAPITALIZATION OF BANKS IN UKRAINE

В статті проведено дослідження сучасного стану капіталізації банків України. Обґрунтовано необхідність розвитку процесів злиття та поглинання як інструмента підвищення капіталізації банків в умовах фінансової кризи.

The article deals with research of the current state of capitalization of banks in Ukraine. The necessity of mergers and acquisitions as the instrument to increase capitalization of banks in the financial crisis.

Ключові слова: банк, капіталізація, злиття, поглинання, криза.

Key words: bank, capitalization, mergers, acquisitions, crisis.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науково-практичними завданнями.

Розгортання політичної та економічної кризи в Україні вимагає пошуку нових шляхів і способів подолання негативних тенденцій в фінансовому секторі і, зокрема в банківській системі.

За таких умов все більшої актуальності набуває питання капіталізації банків та достатності їх капіталу масштабам і характеру здійснюваних операцій з метою покриття банківських ризиків. Одним із можливих напрямів підвищення капіталізації банківської системи, та, як наслідок, підвищення її стійкості, є процеси злиття і поглинання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми капіталізації банківської системи України та пошук шляхів її підвищення розглядалися у працях таких вітчизняних науковців, як М.Д.Алексєєнко, Н.М. Шелудько, В.В. Коваленко, В.В. Фостяк, К.Ф. Черкашиної, Л.О. Примостки, В.І. Міщенко, Р.А. Слав'юка та інших. Дослідження процесів злиття та поглинання в Україні знайшли відображення в роботах О.І. Барановського, З.М. Васильченко, І.А. Зарицької, С.В. Башлая, Т.Г. Кубах, П.Б. Чурило, О. Скоробогач, але незважаючи на велику кількість публікацій, мають можливості та потребують подальшого розвитку обґрунтування наукових засад та практичних завдань щодо вдосконалення управління банками в умовах фінансової кризи, шляхи підвищення рівня капіталізації та ліквідності.

Постановка завдання.

Метою статті є обґрунтування процесів злиття та поглинання як інструмента підвищення капіталізації банків в умовах фінансової кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Події останніх років, які охоплюють період гострої фази світової фінансової кризи, та фінансової кризи в Україні зумовлюють необхідність пошуку ефективних практичних рішень щодо забезпечення стабільності, надійного й ефективного функціонування банківської системи.

Слід зазначити, що рівень капіталізації банківської системи будь-якої країни є найважливішим показником, що визначає достатність банківського капіталу в економіці. За цих умов рівень капіталізації українських банків є одним із визначальних факторів, що характеризує їх фінансовий стан та перспективи розвитку нашої держави.

Капіталізація банку являє собою вартісну оцінку капіталу банківської установи з точки зору витрат на його створення або його спроможності створювати додану вартість [1].

Розглянемо динаміку співвідношення капіталу банків до ВВП, як основного макроекономічного показника, який використовують під час оцінки капіталізації банків на макrorівні, та до основних показників діяльності (таблиця 1).

Таблиця 1.

Динаміка співвідношення капіталу банків України до ВВП та до основних показників діяльності

Показник	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
Валовий внутрішній продукт, (ВВП) млн.грн.	720 731	948 056	913 345	1 082 569	1 302 079	1 408 889	1 454 931
<i>Темп зростання/ зниження, (%)</i>	<i>132</i>	<i>132</i>	<i>96</i>	<i>119</i>	<i>120</i>	<i>108</i>	<i>103</i>
Капітал банків, (КБ) млн.грн.	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599
<i>Темп зростання/ зниження, (%)</i>	<i>164</i>	<i>171</i>	<i>97</i>	<i>120</i>	<i>113</i>	<i>109</i>	<i>114</i>
<i>Відношення КБ до ВВП, %</i>	<i>10</i>	<i>13</i>	<i>13</i>	<i>13</i>	<i>12</i>	<i>12</i>	<i>13</i>
Активи банків, (А) млн.грн.	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095
<i>Темп зростання/ зниження, (%)</i>	<i>176</i>	<i>155</i>	<i>95</i>	<i>107</i>	<i>112</i>	<i>107</i>	<i>113</i>
<i>Відношення КБ до А, %</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	<i>13</i>	<i>15</i>	<i>15</i>	<i>15</i>	<i>15</i>
Зобов'язання банків, (З) млн.грн.	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	1 085 496
<i>Темп зростання/ зниження, (%)</i>	<i>178</i>	<i>152</i>	<i>95</i>	<i>105</i>	<i>112</i>	<i>107</i>	<i>113</i>
<i>Відношення КБ до З, %</i>	<i>13</i>	<i>15</i>	<i>15</i>	<i>17</i>	<i>17</i>	<i>18</i>	<i>18</i>
Кошти суб'єктів господарювання, (КСГ) млн.грн.	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550	234 948
<i>Темп зростання/ зниження, (%)</i>	<i>146</i>	<i>129</i>	<i>80</i>	<i>125</i>	<i>129</i>	<i>109</i>	<i>116</i>
<i>Відношення КБ до КСГ, %</i>	<i>62</i>	<i>83</i>	<i>100</i>	<i>96</i>	<i>83</i>	<i>84</i>	<i>82</i>
Вклади фізичних осіб, (ВФО) млн.грн.	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003	433 726
<i>Темп зростання/ зниження, (%)</i>	<i>154</i>	<i>130</i>	<i>98</i>	<i>129</i>	<i>113</i>	<i>119</i>	<i>119</i>
<i>Відношення КБ до</i>	<i>43</i>	<i>56</i>	<i>55</i>	<i>51</i>	<i>51</i>	<i>47</i>	

<i>ВФО, %</i>							44
Доходи, (Д) млн.грн.	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449	168 888
<i>Темп зростання/ зниження, (%)</i>	164	180	117	96	104	105	112
<i>Відношення КБ до Д, %</i>	102	97	81	101	109	113	114
Витрати, (В) млн.грн.	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550	167 452
<i>Темп зростання/ зниження, (%)</i>	164	187	157	83	100,4	97	115
<i>Відношення КБ до В, %</i>	113	104	64	92	103	116	115

Розраховано за даними Національного банку України <http://www.bank.gov.ua> та Державної служби статистики України www.ukrstat.gov.ua.

Не зважаючи на позитивні тенденції у динаміці власного капіталу банків України проблема їх недостатньої капіталізації актуальна з перших етапів функціонування вітчизняної банківської системи. Враховуючи, що власний капітал банківської системи України становить 12-13% від валового внутрішнього продукту. Для порівняння – у країнах з перехідною економікою цей показник перевищує 40 %, у розвинених – 80 % і більше [1]. Недостатній рівень капіталізації українських банків є однією з причин їхньої низької конкурентоспроможності на світовому ринку.

Поміж іншим слід зазначити, що темпи зростання більшості показників, наведених у таблиці 1, у передкризові роки були найвищими, і співвідношення капіталу банків до ВВП у період до 2010 року постійно збільшувалось. Для банківського бізнесу в цей період було характерним стрімке зростання його обсягів, зокрема за рахунок кредитування. Одними зі стимулів цього процесу були зацікавленість іноземних фінансових установ у виході на український фінансовий ринок в умовах сприятливої економічної кон'юнктури та значний приток іноземних інвестицій, який спрямовувався в банківський сектор економіки.

Зазвичай, високі темпи зростання обсягів активів при одночасному зниженні показників рентабельності в банківській сфері (таблиця 2) свідчать про прийняття банками на себе все більш високих ризиків.

Справедливість зазначеної закономірності та реалізацію накопичених банківською системою ризиків наглядно засвідчили наслідки світової фінансової кризи 2007-2009 років, які повною мірою відобразились на головних індикаторах економічного розвитку України та фінансових показниках банків із часовим лагом у рік: витрати банківського сектору в 2009, 2010 та 2011 роках перевищили обсяги доходів.

Високе ж значення нормативу адекватності регулятивного капіталу обумовлене неврахуванням в Україні при його розрахунку ринкового та операційного ризику, як це передбачено рекомендаціями Базельського комітету.

Аналіз поточної ситуації щодо основних показників діяльності банків України свідчить про значне пришвидшення впливу кризових явищ, так хоча за результатами 2013 року банківська система України мала прибуток у розмірі 1436 млн. грн., то вже лише за два місяці 2014 року – сума збитку склала 2642 млн. грн. [2].

З огляду на непередбачуваний характер та швидкість поширення кризових явищ, їх негативний вплив на економічну ситуацію, вважаємо, що капітал банків має розглядатись та аналізуватись з позицій здатності абсорбувати збитки та можливості забезпечити стійкість банківського сектору.

Таблиця 2.

Динаміка основних показників діяльності банків України

Показник	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.03.2014
Капітал банків, усього, (КБ) млн.грн.	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192599	181679
Загальні активи*, (ЗА) млн.грн.	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 408 688	1 433 241
<i>Темп зростання ЗА, %</i>	157	103	109	111	105	111	102
<i>КБ, % до ЗА</i>	12	11,5	13	13	13	14	13
Статутний капітал банків, (СК) млн.грн.	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	185239	185813

Темп зростання СК, %	192	145	122	118	102	106	100
СК, % до КБ	69	103	106	111	103	96	102
Результат діяльності банків, (РД) млн.грн.	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1436	-2642
Темп зростання РД, %	110	-	-	-	-	29	-
РД, % до КБ	6	-	-	-	2,9	0,7	-
Рентабельність активів, %	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-1,27
Рентабельність капіталу, %	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-8,29
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу, %	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,76

* - не скориговані на резерви під активні операції

Розраховано за даними Національного банку України <http://www.bank.gov.ua>.

Прискоренню виходу банків із кризи 2007-2009 років сприяла підтримка з боку акціонерів. Намагання банків «вижити» за таких складних умов вимагало від їх власників збільшувати статутний капітал, за рахунок якого, переважно, були поглинуті збитки, спричинені реалізацією накопичених банківською системою ризиків у докризовому періоді. Впродовж всього періоду, що аналізується, стабільно та в значних обсягах відбувалось нарощення банками статутного капіталу.

В підсумку частка статутного капіталу в загальному обсязі капіталу банків стала вирішальною і в період із 01.01.2009 по 01.01.2014 в абсолютному значенні збільшилась на 102785 млн. грн. (дані таблиці 2).

Водночас діяльність окремих банків, яким не вдалось своєчасно наростити капітал у достатньому обсязі, була припинена (АКБ «Трансбанк», АБ «Банк регіонального розвитку», ТОВ «Укрпромбанк», ВАТ КБ «Національний стандарт», ВАТ КБ «БІГ Енергія», ПАТ АБ «Синтез», КБ «Українська фінансова група», ТОВ АКБ «Європейський», ВАТ КБ «Іпобанк», ТОВ КБ «АРМА», ПАТ «Банк Столиця» тощо) [2]. Причиною тому були прийняті банками надмірні ризики та неспроможність ці ризики адекватно оцінити, або належно ними управляти.

В таких умовах вирішення проблеми забезпечення конкурентоспроможності та надійності банківської системи можливе за рахунок проведення процесів реструктуризації.

Відповідно до ст. 26 Закону «Про банки і банківську діяльність» реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення [3].

Аналіз економічної літератури за авторством Барановського О.І, Корнєєва В.В, Чуб О.О., Гвардин С.В. та Гохан Патрик А. дозволив Кубах Т. Г. сформулювати наступні визначення:

Злиття - це операція направлена на добровільне об'єднання господарюючих суб'єктів у нову структуру з метою збільшення масштабів діяльності, в наслідок реорганізації відбувається утворення нової юридичної особи, якій передаються всі права, активи та обов'язки компаній які об'єднуються.

Поглинання - операція яка направлена на володіння контрольного пакету акцій і як правило носить примусовий характер.

Придбання – це операція яка може носити як ворожий так і добровільний характер і направлена на володіння неконтрольним пакетом акцій.

Приєднання – операція направлення на приєднання домінуючою компанією однієї або декількох компаній, в результаті чого компанії які було приєднано втрачають свою самостійність і зупиняють свою діяльність [4].

В Вікіпедії надається таке визначення - злиття і поглинання (англ. «mergers and acquisitions» або «takeovers») — термін, який використовується в Україні для позначення правочинів, в результаті яких:

- снуючий власник контрольного пакету акцій публічного або приватного акціонерного товариства відчуває на погоджених умовах належний йому контрольний пакет іншій особі (приватному покупцю) або

- відбувається скупівля особою (ініціатором поглинання) у міноритарних акціонерів публічного або приватного акціонерного товариства належних ним акцій з метою концентрації ініціатором поглинання контролю над товариством, або

- відбувається об'єднання активів декількох компаній з метою створення нової компанії.

Необхідно зазначити, що в Україні застосовуються лише такі види реорганізації комерційних банків, як злиття та приєднання.

У банківській сфері України початком процесу злиття та поглинання вважається 1999 рік. Так, з початку 1999 року по 2004 рік відбулось 10 процесів злиття та поглинання. У 2005-2009 роках завершено 32 угоди зі злиття й поглинання [5]. Даний період характеризується значною кількістю угод, які укладені з іноземними банками. Але особливостями злиття і поглинання на українському ринку банківських послуг були поглинання іноземним інвестором українського банку з його наступним перепродажем (банківські активи скупались з метою розширення міжнародної структури бізнесу, діяльність активно не розвивали, здійснення передпродажної підготовки). Необхідно зазначити, що станом на 01.01.2012 року частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків України складала 41,9 %, порівняно з 33,9 % на 01.03.2014 року.

Для банківської системи України 2013 рік можливо охарактеризувати укрупненням банківських активів за рахунок процесів злиття та поглинання за участю українського капіталу. Так, за даними УКРІНФОРМУ, у групу «Дельта» було об'єднано «Кредитпромбанк», банки «Омега», «Айстра» й «Дельта». «Смарт-Холдинг» Вадима Новинського купив 100% акцій «БМ Банку», ПУМБ придбав 100 % статутного капіталу «Банку Ренесанс Капітал», власники «Фідобанку» закрили угоду з купівлі АТ «Ерсте Банк», ПАТ «ФКБ Банк» було реорганізовано шляхом приєднання до ПУАО «Фідобанк».

В той же час, розвиток кризових явищ обумовив введення протягом першого кварталу 2014 року тимчасової адміністрації в банки: ПАТ «БАНК ФОРУМ», АТ БАНК «МЕРКУРІЙ», АТ «БРОКБІЗНЕСБАНК», ПАТ «РЕАЛ БАНК», ПАТ «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ДАНИЕЛЬ».

Необхідно зазначити, що у світовій практиці стимулювання процесів злиття та поглинання, в ході яких проблемні банки включаються до складу фінансово-стійких і сильних банків, є одним із способів реструктуризації банківської системи взагалі, а в умовах кризи особливо. Крім того, зацікавленість держави у прийнятті подібних рішень зумовлена мінімальними витратами з державного бюджету на порятунок неплатоспроможних банків та на виплату вкладів. Тобто, фінансова консолідація в даному випадку є способом мінімізації соціальних та економічних витрат, пов'язаних з банкрутством банків [6]. На даний час в Україні в стані ліквідації знаходиться 10 банків, щодо 15 ліквідаторами вживаються заходи щодо їх виключення з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців [2]. Саме ці банки повинні бути основними претендентами на консолідацію з більш ефективно працюючими банками, але в цьому випадку, одним із найважливіших завдань держави повинна бути розробка стратегії і створення умов для результативного проведення процесів злиття і поглинання.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Результати проведених досліджень та світова практика доводять, що процеси злиття та поглинання стосовно українських умов можуть стати дієвим елементом підвищення капіталізації банківської системи.

У процесі успішної консолідації банків у формі злиття чи поглинання досягається синергетичний ефект, коли вартість новоствореного банку перевищує суму вартостей банків-учасників об'єднання. Досягнення кумулятивного позитивного ефекту стає можливим завдяки зниженню витрат за рахунок об'єднання інформаційно-технічної бази, систем обліку; диверсифікації кредитних ризиків; комбінування взаємодоповнюючих ресурсів; скорочення дублюючих банківських підрозділів; збільшення прибутку шляхом диверсифікації продуктів та універсалізації банківської діяльності; підвищення якості та ефективності управління; оптимізації організаційної структури та структури менеджменту; підвищення продуктивності праці та зміцнення позицій на ринку [7,8]. В цілому процеси злиття та поглинання обходяться значно дешевше, ніж створення нових банків чи відкриття філій.

Посилення кризових явищ вплинуло на необхідність активізації процесів концентрації капіталу в банківському секторі шляхом реорганізації, що призвело до звернення уваги на означені процеси, пошук нових шляхів і способів подолання негативних тенденцій в економіці і, зокрема, в банківській сфері. Одним з найбільш поширених шляхів підвищення капіталізації банківської системи та, як наслідок, підвищення її стійкості, виступають процеси злиття і поглинання.

В умовах фінансової кризи стимулювання процесів злиття та поглинання, в ході яких проблемні банки включаються до складу фінансово-стійких і сильних банків, є способом мінімізації соціальних та економічних витрат, пов'язаних з банкрутством банків.

Список використаних джерел.

1. Васильченко З.М., Доманецький І.В. Капіталізація банків України: сучасний стан та проблеми нарощення / З.М. Васильченко, І.В. Доманецький // Фінансово – кредитна діяльність: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. – ХІБС УБС НБУ. — Вип. 1(14). – 2013. — С. 3-10.
2. Національний банк України. Офіційне інтернет - представництво. Основні показники діяльності банків України.http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807
3. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] / Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. - ст. 26 - Режим доступу :<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page2> – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
4. Кубах Т. Г. Ринок злиття та поглинання: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Т. Г. Кубах // Ефективна економіка. – 2012. - № 5. – Режим доступу до журналу : http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?nomer_data=5&year_data=2012.
5. Чурило П.Б. Стан здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України [Електронний ресурс] / П.Б. Чурило // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. - № 27. - Режим доступу http://www.lib.nau.edu.ua/Journals/3_27_2010/Churilo.pdf
6. Скоробогач О. Стан і тенденції розвитку процесів злиття і поглинання у банківській системі України / О. Скоробогач // Вісник Української академії банківської справи. – 2011. - № 1(30). – С. 62-66.
7. Свечкіна А. Л. Організаційно-правовий механізм злиття та поглинання в Україні / А. Л. Свечкіна, А. О. Коршенкова // Економіка та держава. – 2010. – № 5. – С. 30–32.
8. Міщенко В. І. Реорганізація та реструктуризація комерційного банку: навч. посібник / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтинський, І. М. Вядрова. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 216 с.

References.

1. Vasylychenko, Z.M. and Domanets'kyj, I.V. (2013), "Capitalization of banks in Ukraine: Current State and Problems of Building", *Finansovo – kredytna diial'nist': problemy teorii i praktyky: zb. nauk. prats'*. – *KhIBS UBS NBU*, vol. 1(14), pp. 3-10.
2. National bank of Ukraine (2014), "Main indicators of banking activities in Ukraine", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807 (Accessed 10 March 2014).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine " On Banks and Banking", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (Accessed 10 March 2014).
4. Kubakh, T. H. (2012), "Market M & A: current state and prospects of development", *Efektivna ekonomika*, [online], vol. 5, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?nomer_data=5&year_data=2012 (Accessed 10 March 2014).
5. Churylo, P.B. (2010), "State implementation of the agreements of mergers and acquisitions in the banking system of Ukraine", *Problemy pidvyschennia efektyvnosti infrastruktury*, [online], vol. 27, available at: http://www.lib.nau.edu.ua/Journals/3_27_2010/Churilo.pdf (Accessed 10 March 2014).
6. Skorobohach, O. (2011), "Status and trends of the development of mergers and acquisitions in the banking system of Ukraine", *Visnyk Ukrains'koi akademii bankiv'skoi spravy*, vol. 1(30), pp. 62-66.
7. Sviechkina, A. L. and Korshenkova, A. O. (2010), "Organizational and legal mechanism for mergers and acquisitions in Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 30–32.
8. Mischenko, V. I. Shapovalov, A. V. Saltyn'skyj, V. V. and Viadrova, I. M. (2002), *Reorhanizatsiia ta restrukturyzatsiia komertsijnoho banku* [Reorganization and restructuring of commercial bank], Znannia, Kyiv, Ukraine.

Коренева О.Г. Злиття та поглинання як напрям підвищення капіталізації банків України [Електронний ресурс] / О.Г. Коренева // Ефективна економіка. – 2014. - № 4.